

Porthanin kootut teokset – ikuisuusprojektin antia

H. K. Riikonen

Jo pitkään käynnissä ollut Porthanin koottujen teosten julkaisuhanke tarvitsee rinnalleen myös muuta perustutkimusta. Keskeisistä hänen esimiehissyydellään julkaistuista väitöskirjoista on syytä laatia lisää selityksin varustettuja käännöksiä. Myös ajanmukainen Porthanin elämäkerta olisi syytä saada aikaan.

Tarkastellessaan teoksessaan *Kaukana ja kotona* (1997) kansallisen identiteetin ja tradition luomista 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa Matti Klinge painottaa kansakunnan suurmiesten koottujen teosten julkaisutyön merkitystä tässä prosessissa. Koottujen teosten julkaisemista hän pitää kulttuurikansan aitona merkinä. Klinge mainitsee esimerkkeinä Matthias Caloniuksen, Porthanin, Runebergin, Snellmanin, Cygnaeuksen ja Topeliuksen kootut tai valitut teokset. Klinge on myös korostanut sitä, että olisi aika julkaista uudistettu laitos Topeliuksen tuotannosta, ei vähiten siksi, että myös entuudestaan julkaisematonta materiaalia on olemassa.

Kootut ja valitut teokset (samoin kuin erilaiset antologiat) ovat kiinnostavia paitsi yleensä tradition luomisen myös kaanonin muodostumisen kannalta. Koottujen julkaiseminen on merkittävä ele henkilön aseman korostamiseksi; valitut teokset taas osoittavat, mitkä teokset on haluttu nostaa esiin, mitkä jättää syrjemmälle tai suorastaan unohtaa. Koottuja teoksia – jotka suinkaan aina eivät ole täydellisiä – valittuja teoksia ja antologioita on kuitenkin tutkittu huomattavan vähän verrattuna niiden kirjallisuus-, kulttuuri- ja aatehistorialliseen merkitykseen.

Edellä mainittua Klingen luetteloa voitaisiin jatkaa 1900-luvun osalta monien merkittävien kirjailijoiden kootuilla: Leinon, Sillanpään, Koskenniemen ja monien muiden. Uusimpia tulokkaita on Pentti Saarikosken teosten kommentoitu laitos, josta on tähän mennessä ilmestynyt neljä nidettä (viides nide ilmestyy syksyllä 1999). Varhemmin myös eräiden keskeisten ulkomaisten kirjailijoiden teoksista on Suomessa julkaistu laajoja yhtenäisiä sarjoja: näitä ovat esimerkiksi Shakespeare, Goethe ja Schiller sekä pohjoismaisista Ibsen ja Lagerlöf. Myös filosofien tuotannosta on koottuja laitoksia: Platonin *Teokset* ilmestyivät vuosina 1977–1990 ja Aristoteleelta on vastaavaa suomennossarjaa julkaistu vuodesta 1989 lähtien. Ludwig Wittgensteinin tuotannosta on olemassa laaja käännössarja, vaikka sen yksittäisiä teoksia ei olekaan julkaistu yhtenäisen nimekkeen alla.

Kansallisen kulttuurin – ei tosin kirjallisuuden vaan musiikin – osalta voidaan erikseen mainita jo pitkään vireillä ollut hanke, Jean Sibeliuksen sävellysten kriittinen kokonaiseditio. Sitä koskeva ajatus tuotiin esille jo säveltäjän 100-vuotissyntymäpäivän yhteydessä 1965, mutta määrätietoisemmin asiasta ryhdyttiin puhumaan 1990-luvun alussa, jolloin musiikkitieteilijät Fabian Dahlström, Erkki Salmenhaara ja Kari Kilpeläinen asettivat kokonaisedition valmistumisen tavoitteeksi vuoden 2015. Teossarjan ensimmäinen, yksinlauluja sisältävä nide julkistettiin helmikuussa 1999. Tekstikriittisten editioiden laatiminen on kuulunut perinteisesti filologian alaan; säveltäjän teosten julkaisutyössä voidaan vastaavasti puhua musiikkifilologiasta (ks. Veijo Murtomäki, "Sibelius-tutkimuksen nykytila", *Tieteessä tapahtuu* 1/1999).

Koottujen teosten – olipa kysymyksessä kriittinen laitos, *Kritische Gesamtausgabe*, tai laajemmalle yleisölle tarkoitettu teossarja – julkaiseminen on kuitenkin kirvoittanut myös kitkeriä kommentteja. Tällöin on arvosteltu varsinkin hankkeiden kalleutta. Kohteena on ollut erityisesti Snellmanin koottujen teosten uusi laitos. Pamfletissaan *Pitkä vuosi mutta kullattu kulttuuri* (1993) Paavo Haavikko, Tuomas Keskinen ja Kimmo Pietiläinen ovat piirtäneet ivallisen kuvan "kullatun kulttuurin suuriruhtinaasta", opetusministeriön tuolloisesta kansliapäälliköstä, joka on heidän mielestään syytänyt rahaa paitsi Snellmanin myös Urho Kekkosen teosten julkaisuhankkeisiin.

Porthanin kootut

Kritiikkiä on herättänyt myös Henrik Gabriel Porthanin koottujen

teosten julkaisu, ei tosin niinkään kustannussyistä kuin toimitusperiaatteista ja hankkeen pitkäkestoisuudesta johtuen.

Porthanin teosten julkaisemisella on pitkä historia. A. I. Arwidsson oli laatinut asiasta suunnitelman 1831, mutta vasta vuosina 1859–1873 S. G. Elmgren julkaisi viisiniteisen valitut teokset (*Opera Selecta*). Elmgrenin lähes palkatta hoitama hanke kärsi toimitusperiaatteiden horjuvuudesta, mikä ei kuitenkaan estänyt sitä, että sillä pitkään oli merkittävä asema esimerkiksi historiantutkimuksen kannalta. Elmgrenin hanketta täydensi Porthanin kirjeenvaihtoa koskeva W. Laguksen ja sittemmin Ernst Laguksen suorittama julkaisutyö (viisi nidettä vuosina 1886–1912). M. G. Schybergsonin laaja Porthanin elämäkerta ilmestyi vuosina 1908–1911.

Suurhanke *Henrici Gabrielis Porthan Opera omnia* pantiin alulle Turussa toimivan Porthan-seuran toimesta 1939, jolloin ilmestyi nide, joka sisälsi faksimilelaitoksena Porthanin johdolla julkaistuja väitöskirjoja. Teos, joka oli ilmeisen kiireisesti koottu juhlistamaan Porthanin syntymän 200-vuotispäivää, sisälsi aivan lyhyen latinankielisen esipuheen, mutta ei mitään laajempaa johdantoa kommentteista tai hakemistoista puhumattakaan. Niteelle ei ollut edes nimetty ketään muuta toimittajaa kuin Porthan-seura. Jatkoa seurasi vasta 1963, minkä jälkeen uusia osia on ilmestynyt aina tiettyjen vuosien jälkeen. Esimerkiksi Porthanin mittava Suomen piispainkronikan julkaisu ilmestyi niteissä VI–VIII vuosina 1978–1983. Opetusministeriölle 1979 esitetyn suunnitelman mukaan sarja oli tarkoitus saattaa päätökseen kymmenennen osan myötä 1992. Kymmenes osa ilmestyi kuitenkin vasta 1998 eikä se tule jäämään viimeiseksi. Hankkeen pitkäkestoisuuteen on osaltaan vaikuttanut se, ettei julkaisutyöhön ole palkattu päätoimisia toimittajia vaan eri henkilöt ovat tehneet sitä monien muiden tieteellisten ja hallinnollisten töittensä ohella.

Myöhemmissäkin niteissä on ollut etupäässä kyse faksimilelaitoksista mutta mukana on myös tavallista painojälkeä, silloin kun on julkaistu käsikirjoitusaineistoa. Myöhempiin niteisiin on liittynyt esipuheen ohella myös johdanto ja hakemistot. Esipuhe ja hakemistojen otsikot ovat latinaksi muistuttamassa siitä, että kaunopuheisuuden (*eloquentia*) professorina Porthanin aluetta oli nimenomaan latina.

Porthanin yksiniteinen Valitut teokset ilmestyi Iiro Kajannon toimittamana ja käntämänä vuonna 1982. Lisäksi eräitä Porthanin esimiehisytyöillä laadittuja väitöskirjoja on julkaistu erillisinä suomennoksina (*Porvoon historia, Harvinaisista kirjoista, Musiikin läheinen yhteys ihmislouktoon ja merkityksen kehittämiseksi*). Porthanin kuuluisasta teoksesta *De poesi Fennica* ilmestyi uusi suomennos 1983.

Opera omnia julkaisutyöhön on osallistunut monia henkilöitä, jotka ovat olleet erityisesti historiantutkimuksen ja klassillisen filologian edustajia. Keskeinen hahmo varhaisempien niteiden toimittamisessa oli dosentti Eero Matinelli (k. 1981). Muista työhön osallistuneista voidaan mainita erityisesti professori Heikki Koskeniemi ja fil.lis. Asko Timonen (kaikki Turun yliopistosta).

Epätasaisia – mutta tärkeitä

Näin pitkän ajan kuluessa tehty työ on auttamatta jäänyt epätasaiseksi. Mikään ennätys Porthanin julkaisemiseen kuluneet 60 vuotta eivät toki ole; eräillä suurilla ulkomaisilla julkaisuhankkeilla on saattanut olla vieläkin pitempi historia; jotkut niistä on pantu alulle jo 1800-luvun puolella. Suomessa on puolestaan Runebergin koottuja teoksia (*Samlade skrifter*) julkaistu vuodesta 1933 alkaen. Ilmeistä kuitenkin on, että Porthanin koottujen julkaiseminen on monessa suhteessa kärsinyt pitkäkestoisuudesta. Kymmenes nide esimerkiksi sisältää aineistoa, joka olisi pitänyt temaattisesti julkaista jo ensimmäisen niteen yhteydessä. Kymmenennessä osassa onkin pyritty saattamaan ajan tasalle, mitä välillä on tapahtunut tutkimuksen piirissä. Ilmestyessään *Opera omnia* niteet ovat herättäneet myös toimitustyön lopputuloksen sisältöön kohdistunutta kritiikkiä.

On silti selvää, että tähän mennessä ilmestyneet kymmenen nidettä ovat olennaisia tutkijoiden kannalta ja luovat pohjaa yksityiskohtaisemmalle Porthanin ja hänen aikansa tarkastelulle. Julkaisutyö on edetessään avannut uusia näkökulmia Porthanin toiminnan eri puoliin ja hänen aikaansa. Kun myöhempien niteiden johdannot on julkaistu sekä

suomeksi että ruotsiksi, myös ruotsalainen tutkimus on voinut niitä käyttää. Matti Klingen ansiokkaasta Porthanin estetiikkaa koskevasta kirjoituksesta (teoksessa *Mikä mies Porthan oli?*, SKS 1989) huolimatta toistaiseksi ei ole kiinnitetty riittävästi huomiota siihen, että Porthanin piirissä oltiin varsin tietoisia siitä taiteiden, runousopin ja estetiikan tutkimuksesta, joka muualla oli tullut esille. Tämä kävi selvästi ilmi kymmenennen niteen toimittamisen yhteydessä. Uuden oppiaineen, estetiikan, nimi ja sitä koskevat määrittely-yritykset ovat esillä niteen sisältämissä Porthanin johdolla tehdyissä väitöskirjoissa. Sitä paitsi P. A. Gaddin/C. H. Armfeldtin ruotsinkielisessä väitöskirjassa vuodelta 1765 esiintyvä termi 'Aesthetiquen' on koko sanan ensimmäisiä esiintymiä ruotsin kielessä, tosin nykyisessä poikkeavassa merkityksessä. Kuvaa estetiikasta Turun akatemiassa tulee täydentämään parhaillaan työn alla oleva Porthanin asiaa koskevien ruotsinkielisten luentojen julkaisu.

Dissertaatiot

On valitettavaa, että eräät etevimmät nimenomaan estetiikkaan, taiteisiin ja oppihistoriaan suuntautuneet Porthanin oppilaat kuolivat nuorina; näitä olivat P. J. Alopaeus, S. W. Heurlin ja G. F. Tihleman, joiden väitöskirjat on julkaistu kymmenennessä niteessä. Joka tapauksessa suomalaisen estetiikan ja yleisemminkin taiteen tutkimuksen alku on sijoitettavissa 1700-luvun jälkipuoliskolle Turun vanhaan akatemiaan, vaikka estetiikan ja nykyiskansain kirjallisuuden professuuri perustettiin yliopistoon vasta 1852. Porthanin ja hänen oppilaittensa toiminta sijoittuu siis aikaan, jolloin estetiikka ylimalkaan kehittyi omaksi oppialakseen ja jolloin taiteiden nykyinen järjestelmä syntyi.

Mainittakoon myös, että dissertaatioiden ohella estetiikan kannalta mielenkiintoisen lähderyhmän muodostavat Turun Soitannollisen Seuran piirissä pidetyt puheet, jotka Otto Andersson julkaisi 1940 ilmestyneessä kyseistä seuraa koskevassa teoksessaan. Myös näiden puheiden osalta tarvittaisiin uutta kokonaisarvioita.

Porthanin ajan dissertaatiot ovat myös erityisen otollisia kulttuuri-sanana ja sen johdannaisten tutkimiselle. Esimerkiksi kymmenenteen niteeseen sisältyy Hans Henrik Fattenborgin myylin Pandoraa käsittelevä väitöskirja (1795), jossa latinan verbi colere johdannaisineen (*cultus, incultus, cultura*) esiintyy nelisenkymmentä kertaa, mikä on huomattava määrä 20-sivuisessa dissertaatiossa. Suomalaisen kulttuuri- ja aatehistorian tutkimisen eräs puute onkin juuri siinä, ettei kunnollista, laajaan (myös latinankieliseen) aineistoon perustuvaa semanttista analyysia ole tässä suhteessa tehty. Asiaa ei tietenkään ole kokonaan unohtettu, mitä osoittaa esimerkiksi Martti Rapolan essee "Sivistyksen suomenkielinen nimitys" teoksessa *Kielen kuvastimessa* (1962). Kulttuuri ja sivistys ovat tunnetusti sanoja, joiden vaihtelu aikojen kuluessa on ollut suoranaista haaste aatehistorioitsijalle. Valistuksen aika on tietysti tässä avainasemassa. Aihepiiriä on viimeksi kosketellut Leila Haaparanta kirjoituksessaan "Sivistys ja muutos" (*Tieteessä tapahtuu* 3/1999).

Meneillään oleva, vuodesta 1939 jatkunut Porthanin koottujen teosten julkaisuhanke tarvitsee rinnalleen tietysti myös muuta perustutkimusta. Keskeisistä hänen esimiehisyysellään julkaistuihin väitöskirjoista on syytä laatia lisää selityksin varustettuja käännöksiä. Myös ajanmukainen Porthanin elämäkerta olisi syytä saada aikaan.

H.K.Riikonen on Helsingin yliopiston yleisen kirjallisuustieteen professori. Hän on kirjoittanut mm. teoksen "Keisari satiirikkona ja muita tutkimuksia Euroopan kulttuuriperinnöstä" (SKS 1998). Hän on myös osallistunut Porthanin koottujen teosten kymmenennen osan (1998) toimitustyöhön.

